

Marijana Tomelić Ćurlin
Split

Magdalena Baranović Smajo
Zagreb

MALENI DOPRINOS HRVATSKOJ
LINGVISTIČKOJ GEOGRAFIJI
Hrvatska dijalektna geografija s posebnim osvrtom
na kontaktna područja čakavskog i štokavskog narječja¹

UDK 811.163.42'286

Rukopis primljen za tisak 3. 6. 2024.

Prethodno priopćenje
Preliminary communication

Dijalektologija kao lingvistička disciplina proučava narječja unutar jezika, ali i način na koji njihova prostorna raširenost utječe na promjene u jeziku. Cilj je ovoga rada posebno izrađenim dijalektnim kartama s naglaskom na kontaktno područje narječja (duž jadranske obale) prikazati rasprostranjenost čakavskog i štokavskog narječja na prostoru Republike Hrvatske. U tom će smislu kartografski prikaz poslužiti i za predstavljanje pojedinih jezičnih fenomena, kao i kontaktnih područja dvaju narječja. U radu će biti primijenjen alat GIS (Geografski informacijski sustav), koji ima široku primjenu u suvremenoj kartografiji.

Ključne riječi: GIS; čakavsko narječje; štokavsko narječje; kontaktno područje; lingvistička geografija.

¹ Rad je nastao u okviru projekta *Lingvistička geografija Hrvatske u europskome okruženju* (LinGeH, HRZZ IP 3688) koji se izvodi na Sveučilištu u Zadru, a financira ga Hrvatska zaklada za znanost (voditeljica: prof. dr. sc. Dunja Brozović Rončević). Vidi fusnotu br. 2. Ovaj je rad izmijenjena inačica diplomskoga rada *Hrvatska dijalektna geografija s posebnim osvrtom na kontaktna područja čakavskog i štokavskog narječja*, obranjenoga 2022. godine na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Splitu.

1. UVOD

Hrvatski se jezik ubraja u skupinu slavenskih jezika, odnosno jedan je od potomaka praslavenskog jezika. U vrijeme kada je praslavenski jezik bio rasprostranjen na području današnje Republike Hrvatske, doseljavanje Slavena bilo je u punom jeku te se sa sigurnošću može utvrditi da tada još nisu bile poznate jezične značajke koje će se kasnije prepoznati i imenovati narječjima hrvatskog jezika (Holzer, 2011: 1–2). O hrvatskom se jeziku može govoriti od vremena srednjeg vijeka. Međutim, zapisi koji su poznati na hrvatskom jeziku iz vremena starije hrvatske povijesti nisu relevantni u svjetlu proučavanja dijalektologije hrvatskog jezika jer ne pružaju dovoljno širok jezični uzorak. Hrvatski jezik poznaje tri narječja: kajkavsko, štokavsko i čakavsko, koji su se poslije razvili pod utjecajem drugih jezika, a koji su im bili izravni kontakt.

Na području Republike Hrvatske postoje tri narječja, a hrvatski su govornici iseljavanjem u druge države oformili jezične oaze u kojima se njeguju hrvatski govori (Moguš, 1995: 53–54). Cilj je ovoga rada dijalektološkim kartama prikazati rasprostranjenost čakavskog i štokavskog narječja, odnosno njihovo međupružimanje na prostoru Republike Hrvatske s naglaskom na kontaktno područje narječja (duž jadranske obale). Takvim proučavanjima bavi se lingvistička geografija,² koja uključuje istraživanje i sastavljanje dijalektnih karata i atlasa (Kovačec, 2007: 53–74), odnosno koja se bavi odnosom jezika i prostora, »točnije rasprostiranjem jezičnih pojava u određenom arealu« (Vranić, 2019: 122).³

Dijalektne karte osnovne su jedinice jezičnih atlasa. Dok je u nekim područjima ljudske djelatnosti podatke najjednostavnije i najefikasnije prikazati grafičkim prikazom, u dijalektologiji se upotrebljavaju dijalektne karte kako bi se jasno prikazale granice i prostorna rasprostranjenost određenog govora, dijalekta ili narječja.

Moderno doba donijelo je brojne inovacije u svim sferama znanosti, pa tako i u kartografiji.

² Pri Centru za jadransku onomastiku i etnolingvistiku 2020. godine pokrenut je projekt *LinGeH – Lingvistička geografija Hrvatske u europskom okružju* (HRZZ IP 3688), voditeljice prof. dr. sc. Dunje Brozović Rončević, koji »koordinira geolingvistička, dijalektološka i etnolingvistička istraživanja...« te nudi reprezentativni jezični zemljovid Republike Hrvatske: <https://onomastika.unizd.hr/lingeh> (pristupljeno 12. travnja 2024.).

³ »Štokavska je infiltracija počela u 14. i 15. stoljeću u razdoblju velikih migracijskih kretanja zbog turske najezde koja je uzrokovala prodiranje štokavštine u područje čakavskih govora. Novodoseljenici štokavci dolaze uglavnom iz Bosne i zauzimaju dosadašnja staništa čakavaca. Tako na primjer u polovici 16. stoljeća dolazi u Dalmaciju više od 10 tisuća ljudi iz južne Bosne...« (Sędzik, 1985: 214–215).

Razvojem lingvističke geografije lakše je istražiti područja s jezičnim razlikama. »Zadatak joj je prikazati proširenost jezičnih pojava, ali i analizirati razvoj zapaženih jezičnih promjena i ucrtati izoglose na kartama i jezičnim atlasima zahvaljujući čemu se mogu pratiti migracije stanovništva, međujezični i međudijalektni suodnosi u nekom arealu... Dijalektne su karte (...) imanentne geografskoj lingvistici i osiguravaju brži prikaz informacija« (Vranić, 2019: 122).

Dijalektne karte nije uvijek moguće prikazati istim modelom jer nije uvijek cilj vizualizirati podatke na isti način. Točkaste su karte jedne od najpreciznijih karata. Pri izradi takvih karata svi se podatci skupljaju na određenim punktovima koji poslije postaju označenim mjestima na karti. Često se prikupljeni podatci grupiraju na određen način pa na primjer simbol punog kruga označava jednu grupu podataka, simbol praznog trokuta drugu i slično. Tako se dobije najpreciznija karta jer se prikazuju isključivo mjesta koja su istražena i za koje postoje potvrde. Sljedeća je vrsta karte linijska karta, koja se služi izoglosama u svim njezinim namjenama, bilo označavajući smjer kretanja određene jezične karakteristike ili označavajući smjer njezina mijenjanja. Jedne od najpopularnijih u modernom dobu jesu prostorne karte koje prikazuju kompletan prostor, a ne samo određene punktove. Te karte često nisu potpuno precizne jer mali broj istraživača zasigurno posjeti svako mjesto na nekom prostoru i u svakome provede istraživanje na dovoljnom broju ispitanika. Zbog toga se često na takvim kartama u neku kategoriju stavi i mjesto koje joj možda i ne bi pripadalo. Posljednju vrstu čine površinske karte. One su vrlo slične prostornima, no uvode prikaz reljefa odnosno nadmorske visine. U tim se kartama jasno naznačuje nadmorska udaljenost uz onu zračnu, što dakako ima utjecaja na jezične kontakte (Rabanus, 2018: 34–358).

Dijalektna karta može prikazivati i na koji način nadmorska visina utječe na po-make u jeziku. Takve se karte izrađuju preklapanjem podataka o nadmorskoj visini dvaju ili više naselja te se to prikazuje izohipsama. S druge strane, ako se žele prikazati samo naselja u kojima se pojavljuje specifična jezična karakteristika, dijalektna će karta najčešće biti izrađena prema točkastom modelu (Rabanus, 2018: 355).

1.2. GEOGRAFSKA TERMINOLOGIJA I UPOTREBA GIS-A

Za potrebe ovog rada koristit će se GIS (Geografski informacijski sustav), alat za vizualizaciju podataka sakupljenih u relevantnoj literaturi.

Riječ je o programu koji je osmišljen kako bi prikazivanje bilo koje vrste podataka, koji su povezani s prostorom, bilo maksimalno pojednostavljeno. Tim se informatičko-geografskim alatom bilo koji pojam može povezati s određenom administrativnom jedinicom ili nekim prostorom na zemlji. Brozović Rončević i Štokov ističu kako su »mogućnosti GIS-a mnogobrojne i raznolike, a ono što GIS čini

posebnim, za razliku od drugih informacijskih sustava, jest to što omogućuje analizu prostornih podataka te generiranje novih informacija iz prikupljenih podataka« (Brozović Rončević i Štokov, 2017: 65).

Pojava GIS-a uvelike je omogućila jednostavniju izradu svih vrsta kartografskih prikaza i jednostavnije arhiviranje korištenih podataka. Iako je riječ o sustavu koji je u svojem izvornom obliku namijenjen isključivo u geografiji, njegovi alati primjenjivi su u raznim drugim disciplinama u kojima je potrebna neka vrsta prostorne vizualizacije.

GIS, kao i drugi informacijski sustavi, polazi od baze podataka. Baza podataka definira se kao »skupina ustrojenih, logički povezanih zapisa ili datoteka; ili skupina datoteka koje sadrže zapise s podacima što su međusobno u nekoj vezi, a korisnici ih mogu rabiti u različite svrhe« (Pavlić, 2011: 20). Svi informacijski sustavi, pa tako i GIS, koriste se jednostavnim principom preklapanja, a sve sa svrhom stvaranja složene čitke slike (Kretzschmar Jr., 2018: 67). Preklapaju se razni slojevi, a svaki od njih nosi određenu količinu i vrstu informacija koje zajedno omogućuju što jednostavniju vizualizaciju. Prvi korišteni sloj uvijek nosi podatke o prostoru koji se obrađuje, poput imena i broja administrativnih jedinica ili punktova, ovisno o tome kakva se vrsta karte izrađuje. Drugi je sloj onaj koji nosi glavni korpus podataka koji se georeferencira. Na primjeru jezičnih karata to su uvijek podatci o govoru određenog prostora, a najčešće su vezani za akcentuaciju. Svi drugi slojevi sadrže podatke poput tumača znakova, boju koja se rabi za označavanje, obrub karte i sl. Tako je uvijek moguće vrlo jednostavno dopuniti rad u bilo kojem trenutku njegove izrade ili ažurirati zastarjele podatke. Ti slojevi, preklapljeni, daju kartu koja jednostavno i pregledno prikazuje prostor s određenim značajkama.

Takav pristup koji je GIS ostvario u izradi karata, revolucionarizirao je kompletnu kartografiju, a time i izradu jezičnih atlasa i karata. Spajanjem metoda izrade jezičnih karata koje omogućuje GIS i novije tehnologije koje je donio društveni napredak, omogućena je izrada interaktivnih karata koje nose mnoštvo slojeva i podataka koji pojednostavljuju vizualizaciju i proučavanje jezičnih značajka (Kretzschmar Jr., 2018: 68).

U svojim su istraživanjima Brozović Rončević i Štokov istaknule kako je u svijetu primjena GIS-a revolucionirala vizualizaciju jezičnih rasprostranjenosti (Brozović Rončević i Štokov, 2017: 72).

2. METODOLOGIJA RADA

Kao što je rečeno, osnovni alat korišten u ovome radu za izradu jezičnih karata, bit će GIS (Geografski informacijski sustav), odnosno besplatno dostupna inačica

programa *ArcMap*. Podatci koji će se upotrijebiti za izradu dijalektoloških karata, obuhvatit će vektorske georeferencirane podatke o svim administrativnim jedinicama u Republici Hrvatskoj. Svakoj će se administrativnoj jedinici pridodati atribut koji će sadržavati »dijalektološke informacije« te će se zatim prikupljeni podatci vizualizirati GIS-om.

Prema tome, za izradu dijalektoloških karata prvo je trebalo pronaći geografske podatke o prostoru na kojem će se bilježiti pojedina jezična posebnost. Geografski podatci korišteni u ovom radu preuzeti su s mrežne stranice *GitHub*.⁴ Provjera točnosti podataka ostvarena je uspoređivanjem preuzetih podataka s podacima Geoportala Državne geodetske uprave Republike Hrvatske.⁵ Baza podataka (napravljena u programu *Excel*) sadržavala je 6766 redaka podataka. U svakom se retku nalazio podatak o matičnom broju naselja, imenu naselja, imenu općine kojoj naselje pripada, imenu županije kojoj naselje pripada te o odgovarajućem atributu. U ovom slučaju atribut je bio podatak o pripadnosti toga naselja, odnosno govora nekom od narječja hrvatskoga jezika. Podatci o atributu preuzeti su iz dosadašnjih radova⁶ hrvatskih jezikoslovaca koji su se bavili opisima pojedinih govora na nekom području.⁷ Prema tome, u bazi su se podataka nalazili svi podatci koji su korišteni za izradu karata s pridodanim izvorom iz kojeg je atribut preuzet, npr.

MB	Naselje	Općina	Županija	Narječje	Dijalekt (= atribut)
6009	Brijesta	Ston	Dubrovačko- neretvanska	štokavsko narječje	istočnohercegovačko- -krajiški dijalekt

Takva metodologija rada izabrana je radi jednostavnosti istraživanja, ali i potrebe digitaliziranja podataka koji su već dostupni u prijašnjim jezičnim istraživanjima.

U ovom će se radu koristiti točkaste i prostorne karte. Prostorna karta bit će korištena da bi se prikazala dijalektološka slika hrvatskoga jezika. Karte koje će prikazivati kontakt čakavskog i štokavskog narječja, također će biti izrađene prema prostornom modelu, no tu će točkastim modelom biti označeni pojedini punktovi u kojima je prikazana neka jezična posebnost. Posebno će biti označena područja (naselja, odnosno gradovi) urbanoga govora koje je pod utjecajem medija, stra-

⁴ https://github.com/justinelliotmeyers/Official_Croatia_Boundaries (pristupljeno 30. lipnja 2022.).

⁵ <https://geoportal.dgu.hr/> (pristupljeno 23. lipnja 2022.).

⁶ Vidi u literaturi.

⁷ Zbog opsežnosti građe prilozi se u ovome radu neće donositi.

nih jezika i različitih idioma zadobilo poseban status (ne)prepoznatljivog obrasca. Zbog čestoga međunarječnog i/ili međudijalekatskog prožimanja, a onda i »zbrke« na kartama, autorice neće označiti ta područja, no o njima će se govoriti u analizi rezultata.

Na kartama neće biti prikazane granice svakog naselja, nego granice prostora koji »posjeduju« zajedničku jezičnu posebnost. Svakoj karti bit će pridodan tumač znakova, mjerilo i pokazivač sjevera.

U radu će biti prikazana dijalektna karta hrvatskih narječja (karta 1)⁸ i karte s prikazom raščlambe čakavskog i štokavskog narječja na području jadranske obale. Potonje karte odnosit će se na: Istru i sjeverni Jadran (karta 2), srednji Jadran (karta 3) i južni Jadran (karta 4). U predmet istraživanja ulazi sedam županija: Primorsko-goranska, Ličko-senjska, Zadarska, Šibensko-kninska, Splitsko-dalmatinska, Istarska i Dubrovačko-neretvanska.⁹

3. REZULTATI

3.1. PROSTORNE KARTE

3.1.1. Dijalektna karta hrvatskih narječja

Za prikazivanje dijalektne karte hrvatskih narječja izabrana je prostorna karta. Prikupljeni podatci preuzeti su iz prethodnih dijalektoloških istraživanja.¹⁰ Prema mrežnim stranicama Ministarstva pravosuđa i uprave Republike Hrvatske teritorij države podijeljen je na »ukupno 555 jedinica lokalne samouprave, i to 428 općina i 127 gradova te 20 jedinica područne (regionalne) samouprave, odnosno županija. Grad Zagreb, kao glavni grad Republike Hrvatske, ima poseban status grada i županije, tako da je u Republici Hrvatskoj sveukupno 576 jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave«. ¹¹ Sve navedene općine podijeljene su na 6758 naselja, a njima se za potrebe ovog rada dodavao podatak kojim se narječjem koriste njihovi stanovnici. U bazi podataka koja sadrži popis naselja, jasno su određene granice svakog naselja te je zbog toga na dijalektološkoj karti granica među narječjima

⁸ Prilikom izrade navedene dijalektne karte (karta 1) u obzir su ušla sva tri narječja hrvatskoga jezika bez obzira na to što kajkavsko narječje nije predmet ovoga rada.

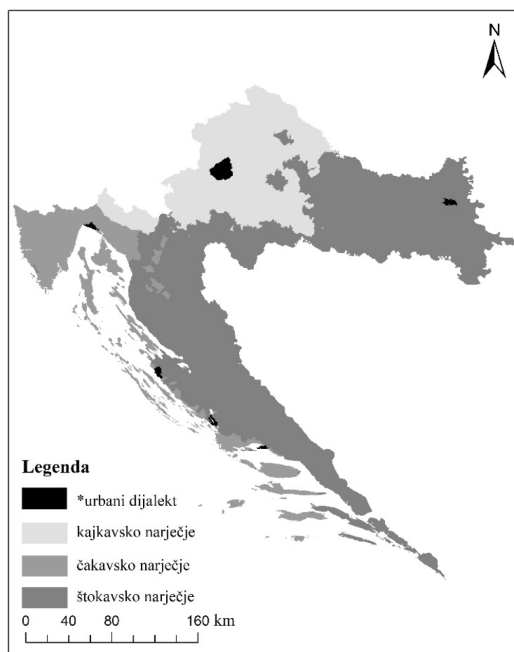
⁹ <https://popis2021.hr/> (pristupljeno 26. lipnja 2022.).

¹⁰ Vidi u literaturi.

¹¹ <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/ustrojstvo/uprava-za-politicki-sustav-i-opcu-upravu/lokalna-i-podrucna-regionalna-samouprava/popis-zupanija-gradova-i-opcina/22319> (pristupljeno 26. lipnja 2022.).

prikazana oštrom linijom. Riječ se o prostornim kartama jer su točno definirane granice naselja. Kao što je navedeno, za potrebe izrade dijalektnih karata upotrijebljeni su podatci pronađeni u relevantnoj literaturi.¹²

Dijalektna karta hrvatskih narječja (karta 1) prikazuje prostor čakavskog, kajkavskog i štokavskog narječja na prostoru Republike Hrvatske s posebnom oznakom (crna boja) urbanih govora (grad Osijek, Rijeka, Split, Šibenik, Zadar i Zagreb).

Karta 1. Dijalektna karta hrvatskih narječja (izradila: M. Baranović Smajo)

¹² Temeljito izrađena dijalektološka analiza nekog govora istraživaču ostavlja velik broj podataka koje je u konačnici potrebno vizualizirati. U nekim slučajevima takvu vrstu analize jednostavno je nemoguće napraviti bez adekvatne digitalizacije podataka i korištenja različitih alata kako bi se podatci mogli urediti što brže i jednostavnije te vizualizirati (Montgomery, 2007: 61–68). S druge strane, često se izrađuju karte koje su izrađene na temelju pretpostavke istraživača. Ako bi se željela izraditi potpuna i precizna dijalektološka karta hrvatskog jezika, trebalo bi posjetiti svako naselje, provesti upitnik među stanovnicima, obraditi sve prikupljene podatke s terena te ih zatim vizualizirati. Takav pothvat zahtijeva veliki broj istraživača na terenu.

Zbog manjka dostupnih geografskih podataka nije bilo moguće izraditi cjelovitu kartu narječja hrvatskog jezika i na području izvan Republike Hrvatske. Linije do kojih dopiru određene jezične pojave ne podudaraju se uvijek s granicama nacionalnosti, stoga je primjerice štokavsko narječje potrebno proučavati u širem kontekstu. Na dijalektnoj karti hrvatskih narječja (karta 1)¹³ kajkavsko je narječje označeno najsvjetlijom bojom,¹⁴ čakavsko narječje nešto tamnijom, a štokavsko narječje najtamnijom bojom.

Glavna je okosnica ovog rada upravo prikaz čakavsko-štokavskog kontaktnog područja na jadranskoj obali. U bilo kojem kontaktnom području dvaju različitih govora nedvojbeno je da dolazi do određenih prijelaza, odnosno međusobnog prožimanja. Tako Finka (1997: 129) navodi da je u novije vrijeme sve jasnije vidljivo da se na dodirnim dijalekatskim područjima ne mogu povlačiti oštre linije razgraničenja. On navodi da će s obiju strana postojati takve osobine koje u dijalektnoj klasifikaciji mogu biti zajedničke i tipične za sve one dijalekte u dodiru te da se njihova pripadnost ovoj ili onoj dijalekatskoj grupi može samo uvjetno odrediti.¹⁵

3.1.2. Dijalektna karta Istre i sjevernog Jadrana

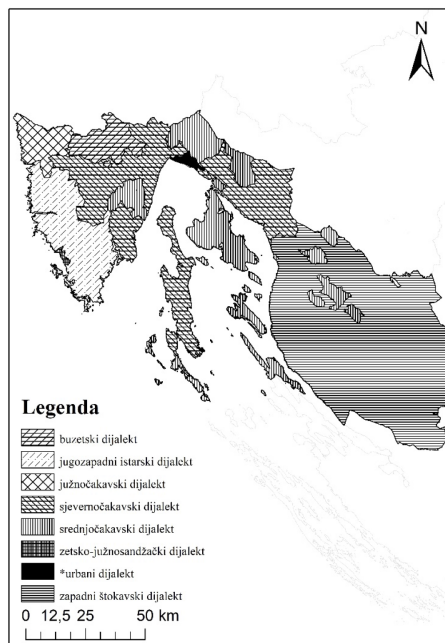
Dijalektna karta Istre i sjevernog Jadrana (karta 2) donosi pregled dijalekata zastupljenih na tom području. Na tom se području nalazi pet čakavskih dijalekata (buzetski, sjevernočakavski, srednjočakavski, jugozapadni istarski i južnočakavski dijalekt) te dva štokavska (zapadni ikavski te zetsko-južnosandžački dijalekt u Perju). Utjecaj štokavskog narječja može se zabilježiti gotovo u svim rubnim područjima. Crnom bojom označena je Rijeka kao primjer urbanoga govora.

Jugozapadni istarski dijalekt (ili štakavsko-čakavski dijalekt) jest postmigracijski dijalekt u kojem osnovni »jezični sloj čine značajke ikavske štokavštine iz makarskoga zaleđa te jezične značajke čakavaca šibensko-zadarskoga područja kojim su ti štokavci uz zadržavanje prošli na putu do Istre« (Pliško, 2009: 111). Prema tome, riječ je o govorima koji su migracijama iz Dalmacije doneseni u Istru. Upravo zbog toga u nekim se govorima i danas očituju određene štokavske osobine. Taj

¹³ Ova karta izrađena je u okviru završnoga rada *Hrvatska dijalektološka geografija s posebnim osvrtom na kajkavsko narječje*, obranjenoga 2020. godine na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Splitu.

¹⁴ Kao što je rečeno, o granicama kajkavskoga narječja neće biti posebno riječi u radu.

¹⁵ »Situiranost na dalmatinskom prostoru (kopnenom i otočnom) uvelike određuje i leksički sastav tamošnjih govornih idioma (čakavskih i štokavskih), bez obzira na narječnu pripadnost, a taj je obilježen trojakim posebnostima: 1. brojnim romanizmima, uslijed dodira i prožimanja u prostoru i vremenu s romanskim govorima i romanskom kulturnom sferom; 2. slavenskim arhaizmima, zbog izolacije i perifernoga položaja u slavenskom svijetu; 3. leksičkim lokalizmima, karakterističnima za specifičnosti podneblja« (Finka, 1997: 130).

Karta 2. Dijalektna karta Istre i sjevernog Jadrana (izradila: M. Baranović Smajo)

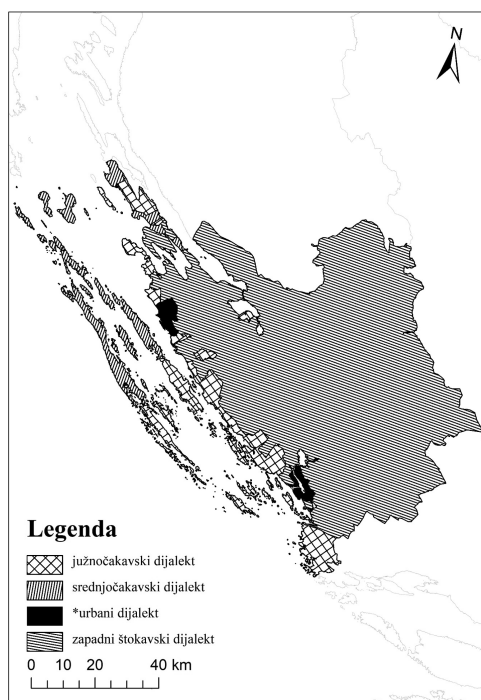
dijalekt npr. karakterizira istodobno postojanje i *ča* i *zašto*, ali i drugi čakavski i/ili štokavski leksemi. Na jugu toga dijalekta nalazi se premanturska skupina govora jugozapadnog istarskog dijalekta u kojemu se očituje najviše štokavskih obilježja (Pliško, 2009: 111–112).

Kada je riječ o podvelebitskom području, zanimljiv se dodir čakavskog i štokavskog narječja nalazi u gradu Senju. Taj je grad povijesno još od 16. stoljeća služio kao utočište štokavskog stanovništva pred turskom ekspanzijom, a kasnije je postao i trgovački te administrativni gravitacijski centar. Senjska je čakavština s doseljeničkim štokavskim govorima imala mnogo zajedničkih osobina (**dj > j*, **skj* i **stj > šć* itd.) te je zbog toga novom stanovništvu bilo olakšano asimiliranje (Bašić, 2016: 4). U Senju u neposrednom kontaktu žive govornici srednjočakavskog i novoštokavskog ikavskog dijalekta. Tako npr. Sveti Juraj pokraj Senja pripada štokavskom narječju, njegovu novoštokavskom ikavskom dijalektu, no i u tom se govoru osjeća jak utjecaj senjske čakavštine (Galović, 2022: 65–66).

3.1.3. Dijalektna karta srednjega Jadrana

Dijalektna karta srednjega Jadrana (karta 3) prikazuje navedeno područje pregledom čakavskih i štokavskih dijalekata. Na otočnom i priobalnom području prostiru se čakavski dijalekti (srednjočakavski i južnočakavski) te štokavski dijalekt (novoštokavski ikavski). Gradovi Zadar i Šibenik označeni su crnom bojom te predstavljaju primjere urbanih govora.

Na ovom čakavskom prostoru »štokavski elementi prodiru već stoljećima: od prvih preseljavanja pred Turcima do razmjerno novijih dnevnih migracija te preko sredstava javnog priopćavanja. Sva su ta miješanja u literaturi višekratno spominjana... na obuhvaćenom području smjenjuju se razni dijalekatski tipovi. Izuzmu li se donekle govori Zatona i Krčmine u zadarskome kraju, pa govori Zatona i Zablaća u šibenskom kraju i donekle samoga Šibenika kao pretežno štokavskog govora, govori svih ostalih u svojoj su osnovi čakavski, s većim ili manjim stupnjem čuvanja tipičnih čakavskih osobina, osobito akcenatskih, odnosno s više ili manje štokavskih prinova. Zbog toga neke od tih govora možemo nazivati i čakavsko-štokavskima« (Kurtović Budja, 2010: 89–90).

Karta 3. Dijalektna karta srednjega Jadrana (izradila: M. Baranović Smajo)

Zanimljiv je jezični dodir dvaju narječja i na otoku Pagu. Naime, sjeverozapadnom je makrosustavu (Novalja, Pag, Metajna, Kolan) svojstven čakavsko ikavsko-ekavski dijalekt, a na jugoistočnom se makrosustavu (u govorima Poveljane, Vlašići i Dinjiška) proteže južnočakavski ikavski dijalekt.¹⁶ Osim toga, danas se unutar toga makrosustava ne smije zanemariti ni kontakt sa štokavskim govorima pa se, prema tome, na tom dijelu može osjetiti čakavsko-štokavsko prožimanje.

Na zadarskom području¹⁷ novoštokavci ikavci danas »jako utječu prvenstveno na čakavske kopnene govore«, a čak su i na otocima očiti »štokavski utjecaji na čakavske idiome, pa i pretežno štokavski identiteti ponegdje« (Lisac, 1999: 68). U tom pogledu spomenut će se otok Vir, koji pripada čakavskom narječju iako se na njemu mogu naći i brojni štokavski elementi (Galić i Lisac, 2015: 5). Kao što je rečeno, slično je i s kopnenim čakavskim govorima, pa se npr. u govoru Pakoštana mogu osjetiti i čakavske i štokavske jezične posebnosti (Tomelić, 2006: 103).

Na šibenskom je području, kao i na zadarskom, izraženo poštokavljanje čakavskoga prostora (Sędzik, 1985: 218). Većina književnih i jezikoslovnih djela starijih razdoblja s područja Šibenika svjedoči o čakavskoj prošlosti toga kraja koja je, zbog učestalosti dnevnih, mjesečnih i stalnih migracija štokavskog stanovništva, iščeznula.¹⁸

Kao primjer jednoga od čakavskih otoka iz šibenskoga arhipelaga u kojemu se očituje jak štokavski utjecaj, uzima se otok Zlarin. Zlarinski govor pripada južnočakavskom dijalektu koji je »zbog blizine kopna izložen neminovnom prožimanju s (novo)štokavskim govorom u gradu Šibeniku i s utjecajem standarda kroz školovanje ili medije« (Đidara, 2003: 34).

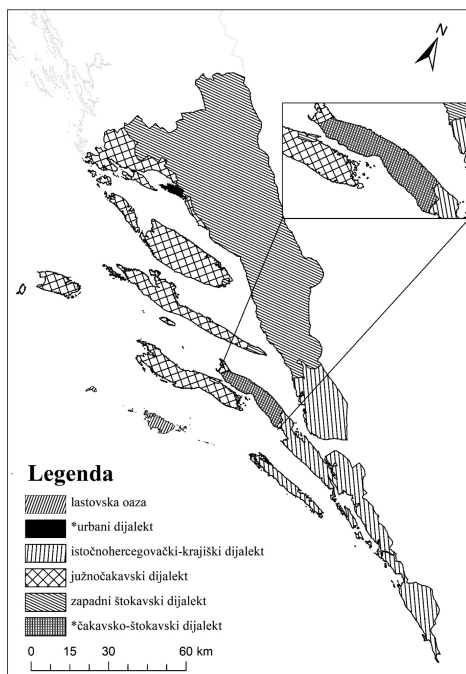
3.1.4. Južni Jadran

Karta 4 odnosi se na područje južnoga Jadrana s pregledom čakavskih i štokavskih dijalekata. Upravo je na tom području najzastupljeniji prodor štokavštine do mora. Na srednjodalmatinskim otocima javljaju se štokavske oaze (Maslinica na Šolti, Sumartin na Braču, Račišće na Korčuli i Sućuraj na Hvaru). Te oaze rezultat

¹⁶ Vidi Kartu čakavskoga narječja autorica S. Vranić i S. Zubčić: <https://jezik.hr/hrvatska-narjecja.html> (pristupljeno 3. veljače 2025.).

¹⁷ Dijalektna je slika zadarskoga područja vrlo šarolika. Na zadarskom su području čakavci »najduže kontinuirano nazočni, najprije neizdiferencirani a po prilici od 13. stoljeća kao govornici dvaju dijalekata, ikavsko-ekavskoga (srednjočakavskoga) i ikavskoga (južnočakavskoga)« (Lisac, 1999: 67–68). No, na to područje od 16. stoljeća zbog turskih opasnosti dolaze »štokavci novoštokavske fizionomije, i to najprije štokavci ikavci iz zapadne Hercegovine a ubrzo zatim i štokavci ijekavci iz istočne Hercegovine« (Lisac, 1999: 68).

¹⁸ Šibenski je govor danas štokavski govor, no čakavski su se ostatci sačuvali u jednom njegovu dijelu, u Docu (Sędzik, 1985: 218).

Karta 4. Dijalektna karta južnoga Jadrana (izradila: M. Baranović Smajo)

su migracija stanovništva na otoke s područja Makarskoga primorja (Lisac, 2003: 50–62).

Zanimljivost je tog prostora i lastovska oaza, izdvojeni čakavski dijalekt koji sadrži akcenatski sustav s pet jedinica kao neku vrstu kombinacije starije čakavske i novoštokavske akcentuacije (Lisac, 2009: 182).

Jedini je štokavski otok na cijeloj jadranskoj obali Mljet (i mali otoci oko Dubrovnika). On s kopnenim prostorom (uz izuzetak nekoliko naselja na Pelješcu) Dubrovačko-neretvanske županije pripada istočnohercegovačko-krajiškom dijalektu.

Prostor šire okolice Splita izložen je jakom štokavskom utjecaju. Gotovo cijelo šire priobalno područje grada Splita može se smatrati čakavsko-štokavskim područjem. Primjerice, na otoku se Čiovu u modernom vremenu broj stanovnika udvostručio te je novopridošlo stanovništvo štokavsko (Jurić, 2020: 143). Osim takvih primjera trajnih migracija, na spomenutom prostoru događaju se i dnevne migracije stanovništva iz štokavskog govornog područja (Dalmatinska zagora) što također ima jak utjecaj na čakavštinu.

Jedan od zanimljivih primjera čakavsko-štokavskoga prožimanja na tom prostoru očituje se na poluotoku Pelješcu. Naime, istočni je dio poluotoka (Ston, Brijesta, Putnikovići) obilježen kao dio štokavskoga narječja (istočnohercegovačko-krajiškog), središnji je dio (Kuna, Pijavičino, Potomje, Donja Vručica) označen kao čakavsko-štokavski prostor, odnosno kao prostor na kojem je utjecaj zapadnoga štokavskoga dijalekta na čakavski prostor toliko velik, da se čakavština ponegdje jedva može i osjetiti. Jedino je krajnji zapad poluotoka (Lovište) čakavski (južnočakavski)¹⁹ (Tomelić Ćurlin, 2009: 208).

3.2. TOČKASTE KARTE

Za izradu dijalektnih točkastih karata uzela su se u obzir dva klasifikacijska kriterija koja se primjenjuju prilikom podjele čakavskog narječja na njegove dijalekte: refleks praslavenskog jata i refleks praslavenskih skupina **zgj*, **zdj*, **skj* i **stj*. Podatci za izradu punktova na kartama preuzeti su s mrežnih stranica Hrvatskog zvučnog atlasa.²⁰ Unutar govora koji su analizirani za izradu zvučnog atlasa, ne nalaze se govori koji pripadaju lastovskoj oazi i buzetskom dijalektu te zbog toga nisu uvršteni u točkaste karte čakavskog narječja.

Prva dijalektna karta (karta 5) napravljena je kao kombinacija prostornog i točkastog tipa karte te donosi prikaz nekoliko naselja koji pripadaju različitim dijalektima čakavskoga narječja. Izabrana su sljedeća naselja: Blato na otoku Korčuli (južnočakavski dijalekt), Orlec na otoku Cresu (sjevernočakavski dijalekt), Punat na otoku Krku (srednjočakavski dijalekt) i Rakalj u Istri (jugozapadni istarski dijalekt). Na karti su označeni refleksi jata u leksemu *mlijeko*.²¹

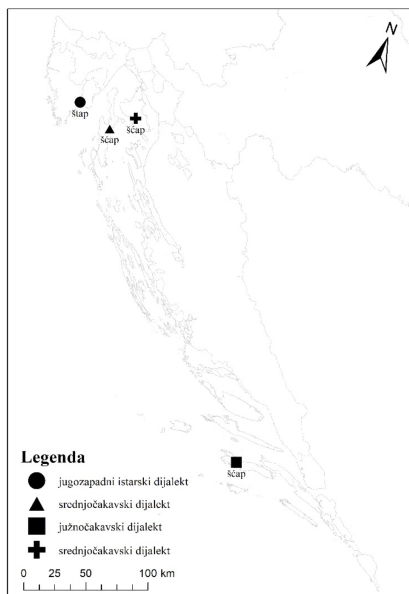
Druga dijalektna karta (karta 6) napravljena je također kao kombinacija prostornog i točkastog tipa karte te donosi prikaz druge jezične karakteristike u gore navedenim naseljima. Na karti su označeni refleksi praslavenskih skupina **zgj*, **zdj*, **skj* i **stj* u leksemu *štap*.²²

¹⁹ Lovište je relativno novo naselje, nastalo u 19. stoljeću (oko 1885.) doseljnjem Hvarana iz Gdinja i Bogomolje. Došavši na ovo područje, stanovnici su »donijeli« i svoj govor, čakavski, koji je i danas ostao dobro očuvan (Tomelić Ćurlin, 2019: 64).

²⁰ Mrežni izvor: <http://hrvatski-zvucni-atlas.com/interaktivni-zemljovid> (pristupljeno 30. lipnja 2022.).

²¹ U hrvatskom zvučnom atlasu postoji sedamdeset zadanih rečenica u kojima se nalaze riječi s pojedinim jezičnim posebnostima. Rečenica *Jesi li danas kupila mlijeko?* upotrijebljena je u zvučnom atlasu za prikaz refleksa jata. Ta je rečenica poslužila i u ovom dijelu istraživanja.

²² Rečenica *Nabavili smo joj štap* upotrijebljena je u zvučnom atlasu za prikaz praslavenskih skupina **zgj*, **zdj*, **skj* i **stj*. Ta je rečenica poslužila i u ovom dijelu istraživanja.

Karta 6. Dijalektna karta s refleksom
praslavenskih skupina **stj*, **zdj* i **zgj*
u pojedinim punktovima (izradila: M.
Baranović Smajo)

Refleks je jata srednjočakavskog dijalekta ikavsko-ekavski, južnočakavskog ikavski, a sjevernočakavskog ekavski (Lisac, 2009: 73, 96, 140). Tako leksem *mlijeko* u sjevernočakavskom dijalektu glasi *mleko*, a u srednjočakavskom i južnočakavskom *mliko* (karta 6).

tete unutar jednog jezika. Dijalektne karte osnovne su jedinice jezičnih atlasa. One se upotrebljavaju kako bi se jasno prikazale granice i prostorna rasprostranjenost određenog govora, dijalekta ili narječja. I lingvistička se geografija bavi istraživanjem i sastavljanje dijalektnih karata i atlasa.

Cilj je ovoga rada bio prikaz kontaktnog područja čakavskog i štokavskog narječja, što je rezultiralo nizom različitih dijalektoloških karata. Tako je kartografski prikaz poslužio i za predstavljanje pojedinih jezičnih fenomena, kao i kontaktnih područja dvaju narječja. U radu je primijenjen alat GIS (Geografski informacijski sustav), koji ima široku primjenu u suvremenoj kartografiji.

Takvom je metodologijom rada predstavljen pomak u dijalektološkim istraživanjima. Navedena istraživanja nisu iznjedrila veliku količinu novih dijalektoloških podataka, ali su jasno predstavila način na koji se jednostavno svi podatci informatičkim alatima mogu grupirati, preklopiti i vizualizirati. U ovom radu nalazi se šest novih dijalektoloških karata, koje su izrađene prema podacima pronađenima u djelima hrvatskih dijalektologa, što su marljivo godinama istraživali skoro svaki kutak hrvatskog govornog područja. Ovim radom dao se skroman doprinos u proučavanju lingvističke geografije.

LITERATURA

- Bašić, M. (2016). Čakavski markeri senjskoga govora. U M. Menac-Mihalić (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 20, 1–12. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Brozović Rončević, D. i Štokov, I. (2017). Etnolingvistička istraživanja i GIS (lingvistička geografija i etnološka kartografija). U M. Menac-Mihalić (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 21, 63–89. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Brozović, D. i Ivić, P. (1988). *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«.
- Čilaš Šimpraga, A. (2010). Ikavski štokavski govori između rijeke Krke i Neretve. U M. Lončarić (ur.). *Prinosi hrvatskoj dijalektalnoj fonologiji*, 160–224. Split – Zagreb: Književni krug Split – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Đidara, M. (2003). Fonološki sustav govora Zlarina. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 29, 1, 33–74.
- Finka, B. (1981). Hrvatska dijalektologija danas. U M. Moguš (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5, 39–48. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Finka, B. (1997). Prigodna razmišljanja o međudijalekatskim dodirima. U B. Finka (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 10, 129–133. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Galić, J. i Lisac, J. (2015). Govor otoka Vira i njegov leksik. *Čakavska rič – polugodišnjak za proučavanje čakavske riči*, 43, 1–2, 5–30.
- Galović, F. (2022). Govor Svetoga Jurja (pored Senja). *Lingua Montenegrina*, 30, 2, 65–81.
- Hammarström, G. (1983). Five basic terms in dialectology. *Language sciences*, 5, 1, 55–59.

- Holzer, G. (2011). *Glasovni razvoj hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Jurić, A. (2020). Fonološki sustav govora Okruga Gornjeg. U M. Menac-Mihalić (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 24, 143–181. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Kovačec, A. (2007). Lingvistička geografija i srodne metode. U J. Hađur (ur.). *Uvod u lingvistik*, 53–76. Zagreb: Školska knjiga.
- Kretschmar Jr. and William A. (2018). *Linguistic Atlases. The Handbook of Dialectology*. John Wiley & Sons, Inc., 57–72.
- Kurtović Budja, I. (2010). Kopneni čakavski govori u okolici Splita, Šibenika i Zadra. U M. Lončarić (ur.). *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji*, 79–157. Split – Zagreb: Književni krug Split – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Lisac, J. (1999). *Hrvatski govori, filolozi, pisci*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Lisac, J. (2003). *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Lisac, J. (2006). Hrvatska dijalektologija od 1945. do 2005. godine. *Croatica et Slavica Iadertina*, 2, 2, 105–114.
- Lisac, J. (2009). *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Lisac, J. (2014). Šibenska jezična i književna baština. *Čakavska rič – polugodišnjak za proučavanje čakavske riči*, 42, 1–2, 43–50.
- Lončarić, M. (1996). *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Matešić, J. (1981). O utjecajima na jezik i na granice čakavštine. U M. Moguš (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5, 125–130. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Moguš, M. (1995). *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Globus.
- Montgomery, C. (2007). *Northern English dialects*. Sheffield: University of Sheffield dissertation.
- Pavlić, M. (2011). *Oblikovanje baza podataka*. Rijeka: Odjel za informatiku Sveučilišta u Rijeci.
- Pliško, L. (2009). Jugozapadni istarski ili štakavsko-čakavski dijalekt u svjetlu Hrastina istraživanja. U D. Brozović Rončević (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 14, 111–124. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Rabanus, S. (2018). *Dialect Maps. The Handbook of Dialectology*, John Wiley & Sons, Inc., 348–367.
- Sędzik, W. (1985). Poštokavljivanje čakavskoga narječja (osobito u okolici Šibenika i Zadra). U M. Moguš (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 7, 1, 213–222. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Tomelić, M. (2006). Jezične značajke mjesnoga govora Pakoštana. *Croatica et Slavica Iadertina*, 2, 95–104.
- Tomelić Ćurlin, M. (2009). Jezične značajke mjesnoga govora Janjine. *Croatica et Slavica Iadertina*, 5, 5, 87–96.
- Tomelić Ćurlin, M. (2019). *Jezične značajke peljeških govora. Fonologija*. Split: Filozofski fakultet u Splitu.

- Vranić, S. (2008). Čakavsko-štokavski odnosi u govorima jugoistočnoga makrosustava na otoku Pagu. U D. Brozović Rončević (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 14, 119–134. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Vranić, S. (2019). Jezična raznolikost kroz dijalektne karte hrvatskih narječja (u usporedbi s OLA kartama). U M. Menac-Mihalić (ur.). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 23, 121–145. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Zečević, V. (2000). *Hrvatski dijalekti u kontaktu*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

MREŽNI IZVORI

- Geoportal Državne geodetske uprave Republike Hrvatske*. <<https://geoportal.dgu.hr/>> (pristupljeno 23. lipnja 2022.).
- Hrvatska narječja*. <<https://jezik.hr/hrvatska-narjecja.htm>> (pristupljeno 3. veljače 2025.)
- Lingvistička geografija. Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod »Miroslav Krleža« 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=36652>> (pristupljeno 5. lipnja 2022.).
- Popis županija, gradova i općina, mrežno izdanje*. <<https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/ustrojstvo/uprava-za-politicki-sustav-i-opcu-upravu/lokalna-i-podrucna-regionalna-samouprava/popis-zupanija-gradova-i-opcina/22319>> (pristupljeno 26. lipnja 2022.).
- Zvučni atlas hrvatskih govora. O atlasu*. <<http://hrvatski-zvucni-atlas.com/o-atlasu>> (pristupljeno 27. lipnja 2022.).

A SMALL CONTRIBUTION TO CROATIAN LINGUISTIC GEOGRAPHY

Croatian dialect geography with special reference to the contact areas
of the Chakavian and Shtokavian dialects

Summary

Dialectology as a linguistic discipline studies dialects within a language, but also the way in which their distribution in an area affects changes in the language. The aim of this paper is to show the distribution of the Chakavian and Shtokavian dialects in the territory of the Republic of Croatia by using created dialect maps. An emphasis is on the contact area of the dialects (along the Adriatic coast). The cartographic approach will be used in order to represent certain linguistic phenomena, as well as the contact areas of the two dialects. The paper will use the GIS (Geographic Information System) tool, which is widely used in modern cartography.

Key words: GIS; Chakavian dialect; Shtokavian dialect; contact area; linguistic geography.

PICCOLO CONTRIBUTO ALLA GEOGRAFIA LINGUISTICA CROATA
La geografia dialettale croata con particolare attenzione per le aree di contatto
degli idiomi ciacavi e stocavi

Riassunto

La dialettologia come disciplina linguistica studia gli idiomi all'interno della lingua, ma anche il modo in cui la loro diffusione spaziale influenza i cambiamenti linguistici. Scopo di questo articolo è rappresentare con l'ausilio di specifiche carte dei dialetti con l'accento posto sull'area di contatto degli idiomi (lungo la costa adriatica) la diffusione dell'idioma ciacavo stocavo sul territorio della Repubblica di Croazia. In questo senso la rappresentazione cartografica servirà anche a mostrare singoli fenomeni linguistici, come anche le zone di contatto dei due idiomi. Il lavoro si servirà del GIS (Sistema informativo geografico), che ha ampia applicazione nella cartografia contemporanea.

Parole chiave: GIS, idioma ciacavo; idioma stocavo; zona di contatto; geografia linguistica.

Podatci o autoricama

Dr. sc. Marijana Tomelić Ćurlin, redovita je profesorica zaposlena na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Splitu na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost. Područja su njezina nastavnoga i znanstvenoga rada: hrvatska dijalektologija, povijest hrvatskoga jezika i usmena književnojezična tradicija.

E-adresa: mtomelic@ffst.hr

Magdalena Baranović Smajo magistra je edukacije hrvatskoga jezika i književnosti te magistra edukacije povijesti umjetnosti. Zaposlena je u Institutu Sputnik u Zagrebu te se bavi edukacijom hrvatskog kao stranog jezika. Područja su njezina interesa: hrvatska dijalektologija, lingvistička geografija i hrvatski kao strani jezik.

E-adresa: megbaranovic@gmail.com